

לאדם אם יאמרו עליו. וכן אמרו (בב"מ נט טו"ע"ב) מפני מה הזהירה תורה על הגרים – מפני שסורן רע, רצונו לומר שרשם ויסודם באמת רע, על כן יש בו אונאת-דברים גדולה וצריך להזהיר עליה, כי עיקרה הוא כאשר אומר דבר אמת שבו, אז פועל הרבה על ידי כך עד שיוכל לפעול בו שינוי בעצמו, בכך שמזכיר החסרון שהוא באמת קיים בו בעצם. וכך קבלתי (עפ"י תקנת השבין, בראש הספר [וע' גם בספר מכתב מאליהו ח"ב עמ' 82]. וע"ע בספר חדושי בתרא).

ובמאירי מבואר שלפי הדעה שהגר כקטן שנולד דמי ואינו נענש על העבר, כמו כן אינו נענש על ששהה עצמו מלבוא.

– אף על פי שאין הנכרי מצווה להתגייר, אך כיון שבסופו של דבר נתגייר ללא כפייה, הוכיח סופו על תחילתו שהיה לו שכל ישר והכיר נכוחה כי דת ה' ישרה ואמיתית, ואם כן מדוע איחר והלא היה בידו להתגייר מקודם ולא לישב כמה שנים בגיותו.

[אם כן, קל וחומר כל איש ישראל שהוא זרע קודש נחלת ד', בודאי מחוייב להקדים בתשובה לפני בוראו ולא לאחר אותה, דעתידין אנו ליתן את הדין על האיחור] (עפ"י הפ"ח חיים ליקוטי אמרים יב, ועוד). ויש מפרשים שודאי אין מקום לעונש על שנשתהו קודם שעלה בדעתם להתגייר, אלא על שהייה משעה שהסכימו בלבם והחליטו להכנס תחת כנפי השכינה, והרי זה כקבלה בפה, ושוב נתעצלו ונשתהו מלהוציא מחשבתם לפועל (עפ"י ריעב"ץ).

*

'אמר להם רבי שמעון בן לקיש: חביב הגר לפני הקב"ה מן אותן אוכלוסין שעמדו על הר סיני. למה? שכל אותן אוכלוסין אילולי שראו הקולות והלפידים וברקים ודהרים רועשים וקול שופרות, לא קבלו עליהם מלכות שמים, וזה לא ראה אחד מכולם ובא ומשלים עצמו להקב"ה וקבל עליו עול מלכות שמים, יש חביב מזה?

מעשה באנקלוס הגר ששאל לזקן אחד: מה חביב הגר לפני הקב"ה שכל חבתו כתב בו, שנאמר ואהב גר לתת לו לחם ושמלה (כלומר, וכי בנתינת לחם ושמלה די לחביבו)? אמר לו: יעקב אבינו לא תבע מן הקב"ה אלא ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש... (מתוך מדרש תנחומא לך).

דף מט

זסבר לה כרבי יהודה דאמר באנוסת אביו הכתוב מדבר דהויא לה חייבי לאוין של שאר בשר', להוציא שאר חייבי לאוין שאינם בדומה לאנוסת אביו (ריטב"א).

(ע"ב) 'סוטה נמי – דהא תפסי בה קידושין'. רש"י ועוד ראשונים מפרשים, מכך שאין קידושה הראשונים פוקעים הרי שיש בה תפיסת קידושין. והתוס' נוקטים שאין הדבר תלוי זה בזה, ולדעתם אף אם יצויר שאשתו של אדם תיהפך עליו ל'ערוה', לא ייפקעו קידושיה. [נפרשו דברי הגמרא בסוטה שגירשה והחזירה]. וע' באריכות בנידון זה בספר אתון דאורייתא לגר"י ענגיל כלל ט (ובהשמטות). וע"ע אמרי משה ז; דבר אברהם ח"ג יו; דובב מישרים ח"א סה; קהלות יעקב לו; בית ישי סו"י לט.

'משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי'. כתב ר"ח ז"ל מפי הקבלה דבק"ב דברים הלכה כמותו ותו לא (מובא ברא"ש עירובין פ"ד ב; מרדכי שם תצו. וכן מובא במהרש"א (גטין סז). שק"ב הלכות יש במשנה ובברייתא בשם ראב"י).

[וזה לשון הר"ד בתשובה (א): 'עוד אומר דאע"ג דאמרינן משנת ראב"י קב ונקי – אינו פסק גמור שהלכה כמותו בכל מקום אלא קילוס בעלמא שקילסו את משנתו. ואע"ג דפירש רש"י ז"ל בשילהי פרק החולץ הכי 'כלומר במקומות מועטין הוא נזכר במשנה. קב ונקי – שבכל מקום הלכה כמותו' – אינו נראה לי פתרון משמעות כך אלא הכי משמע, שכל חכם היה שונה לתלמידיו בלשון שקבל מרבו, יש מי שהיה מאריך ויש מי שהיה מקצר, שלא היה מערב דברים יתירים אלא היה שונה העיקרים ומניח את הטפל, וראב"י היה מסלת משנתו שלא היה שונה אלא העיקר והצורך וההלכה אבל דבר שאין בו צורך ואין הלכה כך לא היה שונה, כאדם המסלת קמחו ובורר מן הסאה קב ובעבור זה היתה משנתו משובחת, כדאמרינן ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה, ולפיכך קילסו את משנתו שהיה מדקדק בה שלא יאמר דבר שאינו כן... ומשום הכי איצטריך רב הונא ורב גידל משמיה דרב למפסק הלכה כראב"י בפרק הבא על יבמתו – מפני שאינו דבר פסוק להם דהלכה כמותו בכל מקום'].

'תני שמעון בן עזאי אומר מצאתי מגלת יוחסין... כי מטא להדי פומא נח נפשיה'. ע' רמזי המעשה בספר מי השלוח ח"א לקוטי הש"ס. וע"ע מכתב מאלהו ח"ב עמ' 283.

'כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה'. ביארו המפרשים דימוי זה; משה רבינו ראה דרך זכויות שקופה, היינו שראה הדבר בעצמו, אם כי דרך מסך דהיינו הזכויות. ומשום שהיה ענו מכל אדם לא נתעכרה ה'זכויות' על ידי הרגשת עצמו. [וראייתו היא 'הסתכלות הדעת שהיא תפארת ישראל, ומנע ממנו מראה פנים' (ע' בחדושי הרמב"ן), 'מראה אמיתית קרובה אל השכל'. רבנו בחיי בהעלותך יב,ו], ועל זה נאמר **כי לא יראני האדם וחי** – כי אי אפשר להשיג היחוד הגמור בעולם הזה, שהיא למעלה מעלה מתפיסת שכל האדם.

לא כן שאר נביאים, אעפ"י שהיו גדולים מאד מאד כמו שכתב הרמב"ם שלא תיתכן נבואה אלא במי שהוא שלם במידות, לא הגיעו לדרגת משה בסילוק האנוכיות, ועל כן לא יכלו לראות באופן ישיר אלא כאדם הרואה מה שמשתקף במראה, שרואה בה גם את עצמו, וזהו תאור ראיית ישעיהו, כפי השגת האדם המדמה צורה ליצורה. [ובזה מתפרש דיוק הכתובים שנבואת משה היתה **מראה** (במדבר יב) ושל שאר נביאים **במראה**]. (עפ"י פירוש המשנה לרמב"ם כלים ל,ב; רבנו בחיי בהעלותך יב,ו; אדיר במרום לרמח"ל, עז: רוח חיים ריש אבות; קדושת השבת ז דף יש; מכתב מאלהו ח"ד עמ' 53; אור גדליהו ר"פ בלק). ע"ע קדושת לוי פר' בלק ד"ה או יבואר מאמר בישראל לא קם; ואתחנן ד"ה או יבואר ראה למדתי.

'דרשו ה' בהמצאו – הא ביחיד הא בצבור... אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים'. כי היחיד, גם בכל חשקו לא יתעורר אל התשובה הגמורה אלא בעשרת ימי תשובה על ידי הרגשת אימת הדין, משא"כ הציבור יכולים להגיע תמיד אל התשובה הגמורה (עפ"י מכתב מאלהו ח"א עמ' 246).

– 'בהמצאו' – לשון מציאה; בימים אלה באים אחר הדרישה למדרגה גבוהה מאד, נעלה הרבה יותר מכפי ערך הדרישה, והיא בחינת 'מציאה' – שלא היה למוצאה שום שייכות אליה. כי י"ג מדות של רחמים פתוחים ועומדים אפילו ליחיד (שם משמואל שבת תשובה תרע"ד. וקרוב לזה ביערות דבש דרוש א).

'מסקינן בסוגיא דנענש ישעי' דנסריה מנשה כי אתא לפומא נח נפשיה, משום דאמר בתוך עם טמא שפתים אני יושב. ואעפ"י שאף על עצמו אמר כן, איש טמא שפתים אנכי – מכאן, מי שאמר לחברו 'טמא שפתים', אפילו כולל עצמו עמו, בין בלשון הקדש בין בלשון לעז – שצריך סליחה ומחילה מאתו ואם לא יפייסו אז הוא דמו בראשו, וחוששני לו מעונש דישעי'...'.
(מתוך ים של שלמה).

*

בא וראה גודל כבודם של ישראל לפני המקום, ומיצויה של מדת הדין בכל הפוגע בכבודם; שהרי ישעיהו הנביא חפץ בטובתם של ישראל ובישועתם כל הימים, והיה נתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר משאר כל הנביאים (כמו שאמרו בתנא דבי אליהו טז,ט), ואעפ"כ נענש בעונש חמור בגלל דיבור פה אחד בגנותם של ישראל.

*

דס נקי שפך מנשה הרבה מאד. מקרא זה נדרש (בסנהדרין קג): בהריגת ישעיה. ונרמז הדבר בראשי תבות [היחידות בכל המקרא] 'נשמה' – בגימטריא 'ישעיה'.
(מובא בספר נפלאות מתורתך, ערך 'נשמה')

דף נ

'אלו שני דורות'. בספר בן יהוידע מפרש כי סך חיי האדם הקצובים נקראים 'שני דורות' מפני שהאדם רואה בשנות חייו שני דורות. בתחילת ימיו רואה דור הזקנים ובסוף ימיו רואה דור הבחורים.

'כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה'. ערש"י ותוס' ושאר ראשונים. והרמב"ן פירש שהדברים מתיחסים על מה ששנינו 'נשאת לאחר ומתה' – שאין צורך כלל לומר זאת, כי מה מוסיף ומה גורע בכך שנישאת לאחר, כשם שאינו אומר 'הלכה למדינת הים ומתה מותר באחותה'.

ושנה התנא לפרש דינים ידועים, משום 'יגדיל תורה ויאדיר' (עריטב"א).
[זו לשון החזו"א באגרת (ח"א ל): 'מה דהאריכו חז"ל לפעמים – יש בהן ענינים נסתרים. וע"ד הפשט מדרך השמח להרבות דברים, וכאשר נפלאו בשמחת התורה. ואמרו לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, וקצרה מיקרי זה שאינו מכביד על האדם נגד טבעו ואם הטבע רוצה להאריך אין לעצור בעדה, כמו מי שהילוכו מהיר קשה לו ללכת לאט לאט, והלכך מדרך לומר 'לא זו אף זו' ו'אין צריך לומר זו' שמשמחות את הלב אריכות בדברים קלים בחליפת גווניו. ונאמרו זמירות היו וגו' וגם הוא מועיל לזכור את הדברים].

פרק חמשי

קלד 'רבן גמליאל אומר...' ראה במדור השאלות ותשובות לסיכום, כללים ועקרונות. יועילו כמבוא למשנה ולסוגית הגמרא 'למען ירוץ קורא במשנה בלי גמגום' (לשון תו"ם).

ב. לדברי רבי ישמעאל, מקיימים עבדים שאינם מולים. ולדברי רבי עקיבא אין מקיימים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אין משהים עבד שלא מל בארץ ישראל מפני הפסד טהרות (שגזרו על הנכרים להיות כזבים לכל דבריהם. עפ"ש¹). ובעיר הסמוכה לספר אין משהים אותו כל עיקר – שמה ישמע דבר וילך ויאמר לחבירו עובד כוכבים.

א. לפירוש ריב"ן, הטעם שאין משהים הוא שמה ינסך יינו. והתוס' והרא"ש חולקים וסוברים שדין תורה הוא (וכן נקט הש"ך להלכה – יו"ד רסו, ד). ונראה לר"י הטעם לפי שצוה הקב"ה לאברהם למול עבדיו, לכך אסור לקיים שאינם מולים.

ב. עבד שלא מל ולא טבל – דינו כנכרי לכל דבר, בין לחומרא בין לקולא, ויש לו יחוס אחר אביו שלא כעבד שמל וטבל. (כן ביאר והוכיח בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג קג).

ג. בספר אבני נזר (יו"ד שנא) חידש שעבד שמל ולא טבל – מותר לקיימו. ובשבט הלוי (ח"א סו) חולק וסובר שכל שאינו חייב במצוות אסור לקיימו (וכן נקט בפשיטות באגרות משה יו"ד ח"ג קג). אף לרבי עקיבא אין מקיימים, אמר רב פפא (אליבא דרבי יהושע בן לוי, וכן שנו בברייתא), יש אפשרות לגלגל עמו עד י"ב חדש, ואם לא מל, חוזר ומוכרו לעובדי כוכבים – וזה באופן שפסק עמו מתחילה. לפירוש אחד ברש"י, בשעת לקיחתו נתפייס להתגייר ואחר כך חזר בו, מגלגלים עמו שמה יחזור ויתרצה.

פירוש אחר: שאמר לו מלכתחילה הריני מגלגל עמך י"ב חדש ואם לא תמול אמכרך, באופן זה מותר לגלגל שהרי זה כשכיר בעלמא.

לפירוש ר"י ורב האי: כל שפסק עמו שלא ימול [לעולם. מאירי] – אינו מחויב למולו בעל כרחו ומגלגל יב"ח אולי יתרצה, אבל נתרצה למול ודחהו – אין מקיימים אותו הואיל ומצוה למול ואין משהים את המצוה. [פירש המאירי דעה זו, שכשלא פסק מל אותו מיד או אומר לו שילך כדי שיבהילהו לעשות כן. וכתב שאין הדברים נראים].

ורבנו תם פירש להפך; כל שלא פסק עמו שלא ימול אלא כל שעה דוחהו מיום ליום – מגלגלים, אבל פסק שלא ימול – אין מקיימים כלל. וכן פסק ריא"ז.

וכן אם התנה עמו מלכתחילה על מנת שלא למולו – מותר לקיימו (כך מסר רבין בשם רבי אילעאי, ופירש רב פפא אפילו לרבי עקיבא).

הלכה כרבי עקיבא מחברו (עפ"י רמב"ם, רי"ד).

ומשמע ברמב"ם (איטורי ביאה יד, ט; מילה א, ו) שבאופן זה שהתנה עמו מלכתחילה שלא למולו, אינו עבד ממש אלא דינו כגר תושב שכיר שמשועבד למעשה ידיו בלבד. ואין מקיימים עבד כזה אלא בזמן שהיובל נוהג שאז שייכת קבלת גר תושב, אבל בזמן הזה אסור לקיימו (ע' אגרות משה יו"ד ח"ג קג). במאירי משמע שהבין דברי הרמב"ם שאין לקיימו יותר משנים עשר חדש. וע' בספר יערת דבש (ח"א דרוש יז ד"ה וזו היא) שהביא מסוגיתנו שאם התנה עמו יש מי שאומר שאין מקיימים אותו כלל ויש מי שאומר עד י"ב חדש. וצ"ע.

ויש פוסקים שאם התנה עמו שלא ימול [וכן הוא אף בסתם, במדינות שאסור לגייר עובד כוכבים], מותר לקיימו כמה שירצה בכל זמן (עפ"י ראב"ד; רמ"א יו"ד רסו, ד).

ופסק המאירי שכל שמגלגלים עמו, משהים אותו אף בארץ ישראל ואף בעיר הסמוכה לספר.

דף מט

לדברי רבי עקיבא, כל שאר-בשר שהוא בלא יבא – הולד ממזר. (לא יקח איש את אביו ולא יגלה כנף אביו... לא יבא ממזר בקהל ה'. וסבר 'לא יגלה כנף אביו' – באנוסת אביו הכתוב מדבר). ולרבי סימאי, אפילו לאוין שאינם של 'שאר' אמר רבי עקיבא הולד ממזר, כגון ממזרת ונתינה בישראל. ולרבי ישבב – אפילו בחייבי עשה (ולא יגלה) – מלבד בבעולה לכהן גדול. (ע"ע בקדושין סח). לדברי שמעון התימני, כל שחייבים עליו כרת בידי שמים – הולד ממזר. והלכה כדבריו (לדעתו, בשומרת יבם של אביו הכתוב מדבר והריהי באיסור כרת).

רבי יהושע אומר: כל שחייבים עליו מיתת בית דין. וכן אמר רבי שמעון בן עזאי שמצא מגלת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש – לקיים דברי רבי יהושע. (יתור לא יקח מלמד ש'מלא יקח' עד 'לא יגלה' הוי ממזר. פרש"י: מה שכתוב ביניהם, דהיינו אשת אב. ולפתוס' (וכע"ז ברי"ף): מסקילה החמורה של 'לא יקח אשת אביו' עד כרת ד'לא יגלה' – ואין כרת בכלל – הולד ממזר.) [הגולד מן הממזר – ממזר, ככתוב גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'. ולא הוצרך התנא לשנותו כי מקרא מלא הוא. רי"ד].

אמר אביו (ותניא נמי הכי): הכל מודים בבא על הגדה ועל הסוטה (שגרשה והחזירה או שלא גרשה. ערש"י ותוס') שאין הולד ממזר (שיש בהן תפיסת קדושין). ועוד שנו בברייתא, שומרת יבם שנבעלה לאחר – אין הולד ממזר. ואביו מסופק בדבר, אם כרב או כשמואל (שנחלקו אם יש תפיסת קדושין בשומרת יבם).

א. לפרש"י, לרב שאין קדושין תופסים ביבמה – הולד ממזר. והתוס' מפרשים שבין לרב בין לשמואל אין הולד ממזר ביבמה לשוק, רק לפי התנא הסובר בדעת רבי עקיבא שהולד ממזר אפילו בלאוין שאינם של שאר, גם ביבמה לשוק הולד ממזר.

ב. פירש ר"ח: אף על פי שבסוטה הכל מודים שאין הולד ממזר מדאורייתא – ממזר הוא מדרבנן. והתוס' והרא"ש נטו מדעה זו. וכן נקט מהרש"ל.

ולענין כהונה, לדעת ר"ח (מובא ברשב"א ובריטב"א פה): ולד הסוטה מזוהם לכהונה. ומהרש"ל כתב שאם נשאת הבת לכהן – בנה חלל מדרבנן. ואילו שאר פוסקים מכשירים ולד הסוטה (ערש"ב"א וריטב"א שם; ריא"ז ה"ז; בית שמואל ד סקכ"ה ובית מאיר ועוד).

ג. מחזיר גרושתו שהוא ב'לאו'; לפרש"י, תלוי הדבר במחלוקת התנאים אליבא דרבי עקיבא אם בלאוין שאינם של שאר הולד ממזר אם לאו. ולדעת התוס' ושאר ראשונים הרי זה 'לאו דשאר' ולרבי עקיבא ודאי הולד ממזר.

דפים מט – נ

צג. כיצד מתישבים המקראות דלהלן:

- א. כי לא יראני האדם וחי; ואראה את ה' ישב על כסא רם ונשא.
- ב. ...כה' אלקינו בכל קראנו אליו; דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב.
- ג. את מספר ימיך אמלא; והספתי על ימיך חמש עשרה שנה.

א. משה שנסתכל באספקלריא המאירה, אמר כי לא יראני האדם וחי. ישעיה שנסתכל באספקלריא שאינה מאירה, כשאר כל הנביאים – אמר ואראה את ה' ישב על כסא רם ונשא.

וטעה מנשה בכך שלא דקדק במלת 'את' – ואראה את ה', שהוא ענין תוספת ו'אות', לא ה' בעצמו (עפ"י רבנו בחיי ס"פ יתרו).